

витрат на інноваційну діяльність в середньому в 1,06 раза щороку. Прогнозування обсягів витрат на інноваційну діяльність на основі середнього темпу приросту ілюструє зменшення обсягів витрат в середньому у 0,85 раза щороку.

Література

1. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів. [Електронний ресурс]. – Доступний з http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article?art_id=47920

2. Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Махнович Е.А. Анализ и тенденции развития инновационных процессов в Украине

Проанализирована структура инновационных процессов в экономике Украины и динамика развития: инновационной активности предприятий, источников финансирования инноваций, внедрения инноваций на промышленных предприятиях, инновационной деятельности по регионам, научных кадров и количества научных организаций, объемов выполненных научных и научно-технических работ. Выявлены основные тенденции инновационных процессов и осуществлен прогноз активизации инновационной деятельности до 2020 г.

Ключевые слова: инновация, инновационная деятельность, инновационные процессы, инновационная активность.

Makhnovych E.O. The analysis and tendencies of development of innovative processes in Ukraine

In article the structure of innovative processes in economy of Ukraine and dynamics of development is analysed: innovative activity of the enterprises, sources of financing of innovations, introduction of innovations at the industrial enterprises, innovative activity on regions, scientific shots and quantity of the scientific organisations, volumes of the executed scientific and scientific and technical works. The basic tendencies of innovative processes are revealed and the forecast of activization of innovative activity till 2020 is performed.

Keywords: an innovation, innovative processes, innovative activity.

УДК 336.71.078.3

Доц. М.П. Могильницька¹, канд. екон. наук;
аспір. Х.Б. Воробець²

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПІДХОДІВ ДО СИСТЕМИ НАГЛЯДУ ЗА БАНКІВСЬКИМИ ГРУПАМИ В УКРАЇНІ

Розглянуто окремі проблемні питання з організації та здійснення ефективного банківського нагляду на консолідованій основі, що дає змогу комплексно оцінити ризики, які виникають у банків – учасників банківської групи під час здійснення ними операцій між собою та із зовнішніми контрагентами групи. Обґрунтовано, що здійснення нагляду на консолідованій основі забезпечить оцінку фінансових можливостей, стійкість всієї банківської групи незалежно від того, стосуються ці ризики самого банку чи інших учасників групи і чи відображаються вони в фінансовій звітності банку та пов'язаних з ним установ.

Ключові слова: асоційована компанія, банківська група, дочірня компанія, економічні інструменти, небанківські кредитні установи, нефінансові структури, наглядові стандарти, нагляд на консолідованій основі, органи нагляду.

¹ Львівський інститут банківської справи Університету банківської справи Національного банку України;

² Університет банківської справи Національного банку України, м. Київ

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку банківської системи України існує тенденція до об'єднання фінансово-кредитних установ у групи, у яких часто головними (материнськими компаніями) виступають банки. За таких умов група ідентифікується як банківська. Відповідно до нормативних вимог Національного банку України, нагляд за банківськими групами здійснюється на консолідованій основі. Для забезпечення нагляду на консолідованій основі НБУ встановлює, у межах наданих законами повноважень, відповідні вимоги до банківських груп. Зокрема, НБУ встановлено порядок ідентифікації, визнання банківських груп та регулювання їх діяльності, що має сприяти підвищенню рівня стабільності та надійності банківської системи та захисту інтересів вкладників банків – учасників груп. Проте є низка питань, які потребують поглибленого дослідження. Потребують вирішення проблемні питання, пов'язані із: організацією діяльності банківських груп, забезпеченням фінансової стійкості банківських груп, створенням системи управління ризиками, які притаманні банківській групі, організації ефективної системи корпоративного управління (структура власності, види діяльності, загальна стратегія діяльності банківської групи тощо).

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Питання здійснення банківського нагляду як на індивідуальній, так і груповій (консолідованій) основі були предметами дослідження в працях вітчизняних науковців: В. Міщенко, В. Крилової, І. Д'яконової, Т. Смовженко, І. Школьник, О. Барановського, С. Аржевітіна, Н. Швець, О. Мірошниченко, М. Сенаторова; а також питання ефективного банківського нагляду висвітлені в працях іноземними науковцями: О. Тарасовою, С. Дубковим, В. Поздишевим, О. Борисовою, А. Кумановським, Ф. Личтенбергом, Т. Дж. Келлі, У. Кноке та у матеріалах офіційних публікацій Базельського комітету з питань банківського нагляду, Європейського Центрального Банку, Міжнародного валютного фонду, Європейського банку Реконструкції та Розвитку [1].

Мета роботи – дослідити питання організації та здійснення ефективного банківського нагляду на консолідованій основі за банківськими групами та запропонувати окремі напрями удосконалення діючих в Україні підходів.

Виклад основного матеріалу. Протягом багатьох років органи нагляду за діяльністю банківських установ акцентують увагу на необхідності здійснення більш ретельного нагляду за групами, учасники яких тією чи іншою мірою займаються банківським бізнесом. Зародження в фінансово-кредитній сфері пруденційних процесів міжгалузевого характеру можна датувати 1966 роком – часом створення Спільного форуму (члени – представники Базельського комітету з питань банківського нагляду, Міжнародної асоціації органів нагляду за страховими компаніями та міжнародного варіанта Комісії з цінних паперів). Розмивання кордонів між інструментами банківського та небанківського фінансових ринків істотно знизили здатність наглядових органів адекватно реагувати на появу ризиків, які з'являються в процесі діяльності банківських груп.

У необхідності розбудови механізму здійснення нагляду на консолідованій основі наглядові органи переконалися в 1975 р. після визнання системних фінансових проблем у ряду банків з розгалуженою мережею дочірніх установ та міжнародними масштабами діяльності.

Внаслідок цього був виданий міжнародний документ "Report on the supervision of banks' foreign establishments" ("Доповідь щодо нагляду за іноземними банківськими установами") (Concordat 1975 p.), в якому було викладено підходи до розподілу повноважень національних органів нагляду щодо банківських установ представлених філіями, дочірніми та спільними банками в декількох країнах. Зазначено також про основний недолік нагляду, який полягав в розбіжності сутності поняття міжнародних банківських груп у державах походження та перебування.

Негативний досвід взаємодії наглядових органів Італії та Люксембургу щодо "Банко Амброзіано" (1982 p.) спонукав до коригування міжнародних принципів та стимулював появу нового міжнародного документа – "Principles for the supervision of banks' foreign establishments" ("Принципи з нагляду за іноземними установами банків") – (Concordat 1983 p.). В його основу було закладено два основні принципи: нагляд має бути достатнім і жодна банківська установа не повинна уникнути нагляду. Згодом, в 1990 p. Базельський комітет та Офшорна Група банківських супервізорів (The Offshore Group of Banking Supervisors) підготували доповнення (Supplement to the "Concordat 1983") щодо обміну інформацією між наглядовими органами – "Information flows between banking supervisory authorities".

Крах британського "Міжнародного банку кредиту і торгівлі" (1991 p.) вказав на нові проблеми і обумовив появу наступного документа Базельського комітету – "Minimum Standards for the supervision of international banking groups and their cross-border establishments" (1992 p.) ("Мінімальні стандарти з нагляду за міжнародними банківськими групами та їх транскордонними установами"). Але і після цього були враховані не всі аспекти наглядових дій консолідованого характеру, що і зумовило появу удосконалених рекомендацій у вигляді документа "The supervision of cross-border banking" ("Транскордонний банківський нагляд") (1996 p.) з подальшою імплементацією в національному законодавстві 140 держав. Згодом, зважаючи на надзвичайну важливість, принципи консолідованого нагляду були інкорпоровані в редакцію фундаментального документа Базельського комітету – "Core Principles for Effective Banking Supervision" ("Основні принципи ефективного банківського нагляду") (2006 p.) і згодом дорацьовані та модернізовані в "Core Principles Methodology" ("Методологія основних принципів" (принципи 24-25). Консолідація стала основою побудови сучасного механізму застосування ризик-орієнтованого нагляду.

Напрацювання Базельського комітету враховано і в суто європейських банківських правових документах більше відомих як Директиви ЄС: 83/350/ЄЕС від 13.06.83 p.; 92/30/ЄЕС від 6.04.92 p.; 2000/12/ЄС від 20.03.2000 p.; 2002/87/ЄС від 16.12.2002 p.; 2006/48/ЄС та 2006/49/ЄС від 14.06.2006 p. Ключовим мотивом впровадження консолідованого нагляду в банківській сфері законодавством ЄС визначена необхідність в отриманні об'єктивної оцінки фінансового стану банків з метою захисту інтересів їхніх вкладників, кредиторів та забезпечення стабільності фінансової системи загалом. [2]

Розвиток транскордонної діяльності банків, активне іноземне інвестування в капітал банків, інших фінансових установ і підприємств реального сек-

тору економіки, а також диверсифікація операцій фінансових посередників, зміщення традиційних кордонів між банками і небанківськими фінансовими установами зумовили виникнення груп за участю банків.

У вітчизняних реаліях більшість фінансових груп – банківські, оскільки саме банківський сектор є найбільш розвиненим сегментом фінансового ринку, як мінімум, за обсягами активів. Один з найбільших – ПриватБанк, який має в своєму розпорядженні дочірні банки в Латвії, Грузії, Кіпрі, Росії, Італії та Португалії. Закордонні дочірні структури є у банку "Південний", який є власником 77,6% акцій Регіонального інвестиційного банку в Латвії.

Варто також зазначити, що на вітчизняному ринку працюють банки, підконтрольні одному і тому ж власнику. Так, після придбання "Сбербанком Росії" австрійської групи Volksbanken International росіяни контролюють в Україні два банки: АТ "Сбербанк Росії" і ПАТ "Фольксбанк". Крім цього, італійській UniCredit Group належать ПАТ "УніКредит Банк" і ПАТ "Укрсоцбанк", а французькій групі Credit Agricole – ПАТ "Креді Агріколь Банк" (колишній "Індекс-банк") і філія КІБ ПАТ "Креді Агріколь Банк".

Також на фінансовому ринку поширене партнерство банків зі страховими компаніями (СК). Найбільш яскраві і прозорі приклади таких альянсів: Брокбізнесбанк і "Брокбізнесстрахування", ПУМБ і СК "АСКА", УкрСиббанк і АХА, банк "Фінанси та Кредит" і СК "Омега" тощо. Не секрет, що під час страхування ризиків, пов'язаних з кредитними операціями банків, вони надають перевагу "своїм" СК. Приміром, у споріднених СК, зазвичай, страхуються застави (нерухомість, автомобілі), а також життя позичальників. При цьому реально ризики нікуди не зникають – вони залишаються всередині групи. До кризи банки також масово створювали лізингові компанії (наприклад, "РайффайзенЛізинг", "УніКредитЛізинг"), компаніями з управління активами ("ОТП Капітал", "УкрСиб Ессет Менеджмент") і навіть факторингові компанії ("ОТП Факторинг", "Кей Коллект"), та фінансові компаніями – ПАТ "Кредобанк" (ТзОВ "Приватні інвестиції"), яким продавали проблемні кредити. [9]

Отже, в сучасних умовах функціонування, банки України часто стають установою (учасником) більш складної структури, до якої можуть входити інші банки і небанківські кредитні установи, а також компанії та нефінансові структури – резиденти та нерезиденти країни. З'являються об'єднання установ, які функціонують у різних галузях фінансового ринку з метою збільшення сукупного впливу на ринок – фінансові конгломерати. Така форма організації фінансового бізнесу наділена очевидними перевагами: широта впливу, зростання конкурентоспроможності фінансових послуг групи, забезпечення диверсифікації, підтримка платоспроможності та ресурсозабезпеченості учасників групи, підвищення ефективності діяльності. Результати вивчення світового досвіду дають підставу стверджувати, що згадані фінансові групи зустрічають додаткові та генерують самі цілу низку нових ризиків: істотно розширюється спектр складових ризику (на групу може поширюватися вплив ризиків діяльності окремих фінансових установ – учасників групи); ускладнюється процедура контролю щодо достатності капіталу та забезпечення необхідної платоспроможності як всієї групи, так і окремих її учасників; зменшується прозорість фінансової

структури; зростає вірогідність виникнення конфлікту інтересів у межах групи; погіршується результативність фінансової діяльності через зловживання економічною могутністю.

Реалістична оцінка відповідності банку наглядом стандартам повинна враховувати всі кредитні та фінансові інституції, в яких він бере участь або які є дочірніми (асоційованими) установами щодо нього. У цьому полягає ідея здійснення нагляду на консолідованій основі. Прийнятий Верховною Радою України Закон "Про внесення змін до деяких законів України щодо нагляду на консолідованій основі" (далі – Закон України) та Програма економічних реформ на 2010-2014 рр., сприятимуть адаптації українського законодавства до законодавства ЄС та удосконаленню підходів до здійснення державного нагляду на фінансовому ринку шляхом обмеження ризиків, на які наражаються банки – учасники відповідних груп. [6]

Визнання факту функціонування в Україні банківських груп та прийняття законодавчих положень щодо порядку регулювання та нагляду за ними заклало стартові вимоги до подальшої роботи над розробленням систем оцінювання, обмеження та управління специфічними ризиками їх діяльності. Для реалізації наглядових функцій уповноваженим органам (Національному банку України, Національній комісії з цінних паперів та фондового ринку та Національній комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг) доведеться звертатися до застосування відповідних інструментів, які умовно прийнято поділяти на дві групи – економічні та адміністративні (директивні) [4, 5, 7].

Застосування Національним банком України економічних інструментів має забезпечувати: обмеження прийняття банківськими групами істотних ризиків; стимулювання розроблення в банківській групі системи внутрішнього контролю та моніторингу концентрації ризиків; підвищення якості інвестицій та ефективності діяльності банківської групи (учасників); максимізацію доходу, нарощування капіталу та ефективний розподіл джерел фінансового забезпечення. На підставі визначених Законом України змісту здійснюваного в Україні банківського нагляду на консолідованій основі і передбачених вимог до діяльності банківських груп та з урахуванням досвіду країн і банківських систем, де вже діють положення такої форми нагляду, можна сформулювати перелік економічних інструментів.

По-перше, регулятор встановлює вимоги до розміру регулятивного капіталу банківської групи і його достатності на основі визначення нормативного капіталу групи з урахуванням особливостей вітчизняного законодавства та з метою отримання об'єктивних даних про його фактичний (реальний) обсяг. По-друге, НБУ має право встановлювати вимоги до банківської групи щодо економічних нормативів з метою обмеження концентрації ризиків (кредитного, операційного, ринкового).

Враховуючи визначені підходи вітчизняного законодавства, до групи інструментів директивного характеру можуть бути віднесені вимоги: щодо порядку формування банківської групи та входження до її складу банків; щодо розкриття інформації про склад та структуру банківської групи та пов'язаних з нею осіб, які не визнані як такі, що входять до неї, але мають спільні економічні

інтереси; стосовно складання і подання банківськими групами консолідованої та субконсолідованої фінансової звітності; стосовно наявності учасників банківських груп відповідних систем корпоративного управління та їх ефективності; щодо організації системи управління ризиками. Національний банк України має право застосовувати заходи впливу до банківських груп та їх учасників у разі порушення ними законодавства і нормативно – правових актів, зокрема, встановлювати для зазначених груп підвищені економічні нормативи, ліміти та обмеження щодо здійснення окремих видів операцій.

Зокрема, Постановою Правління Національного банку України № 254 від 20.06.2012 р. затверджено "Положення про Порядок регулювання банківських груп", яким передбачено вимоги щодо обмеження кредитного ризику шляхом встановлення відповідних нормативів кредитного ризику. Варто зауважити, що до операцій, які генерують кредитний ризик, належать:

- активні операції, яким притаманний кредитний ризик і, які пов'язані з наданням залучених коштів у тимчасове користування;
- прийняття безвідкличних зобов'язань про надання коштів у тимчасове користування;
- будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення боргу.

Національний банк України встановив обмеження кредитного ризику, який виникає внаслідок невиконання контрагентами учасників банківської групи своїх зобов'язань, передбачивши п'ять нормативів кредитного ризику, а саме:

- норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента;
- норматив великих кредитних ризиків;
- норматив максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру;
- норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам;
- норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам банківської групи, які не є фінансовими установами [6].

Поряд з тим, на наш погляд, в нормативно-правових актах НБУ недостатньо врегульовано питання щодо контролю ризиків, на які може наражатися банківська група в процесі своєї діяльності. Це стосується насамперед кредитного та операційного ризиків, які мають безпосередній вплив на її фінансовий стан. Зокрема, зазначені ризики здебільшого пов'язані з:

- наявністю неякісних активів;
- недоліками корпоративного управління;
- недостатністю системи внутрішнього контролю;
- неадекватністю інформаційних технологій та процесів оброблення інформації з погляду керованості, універсальності, надійності, контрольованості і безперервності в роботі. [3]

Формування резервів за активами з високим ризиком та безнадійними активами, та потенційна можливість збитків, яких може зазнати банківська група через присутність операційного ризику, негативно впливають на фінансовий стан банківської групи, наражаючи її на ризик втрати капіталу, створюючи загрозу інтересам вкладників та кредиторів групи. На наш погляд, для зменшення

впливу операційного ризику на діяльність банківської групи, доцільно передбачити щорічне відрахування в розмірі 15 % від прибутку банківської групи на формування резерву для покриття збитків, що пов'язані з операційним ризиком.

Надання кредитів у значних обсягах одному або групі контрагентів призводить до концентрації кредитного ризику. З метою обмеження кредитного ризику, що виникає в банківській групі внаслідок невиконання окремими контрагентами своїх зобов'язань НБУ встановлює норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента. Показник розміру кредитного ризику на одного контрагента визначається як співвідношення суми сукупних вимог та позабалансових зобов'язань учасників банківської групи/підгрупи до цього контрагента (групи пов'язаних контрагентів) до регулятивного капіталу банківської групи/підгрупи банківської групи. Значення зазначеного нормативу не має перевищувати 25% [5].

Водночас, на цей час значна частина негативно-класифікованих активів (більше 20%), трансформована з балансу банку на баланси фінансових компаній (учасників банківської групи) шляхом продажів. Зазначені компанії уже не визнають придбані активи проблемними. Відповідно, на наш погляд, для посилення контролю за кредитним ризиком банківської групи доцільно обмежити показник розміру кредитного ризику до рівня 20%, що істотно обмежить кредитний ризик контрагента (групи пов'язаних контрагентів).

Одночасно вважаємо за доцільне передбачити також впровадження практики системи лімітів та обмежень стосовно певних видів діяльності (зокрема, на території інших держав), що може бути реалізовано шляхом часткового обмеження чи заборони операцій банку з учасниками банківської групи.

Висновки. Отже, нагляд на консолідованій основі дає змогу комплексно оцінити ризики, що виникають у банків – учасників банківської групи під час здійснення ними операцій між собою та із зовнішніми контрагентами групи. Здійснення нагляду на консолідованій основі покликане оцінити фінансові можливості, стійкість всієї банківської групи не залежно від того, стосуються ці ризики самого банку чи інших учасників групи і чи вони в фінансовій звітності банку та пов'язаних з ним установ. При цьому такий характер нагляду не відміняє здійснення окремого поточного моніторингу фінансового стану і діяльності кожного із учасників групи; оцінку адекватності капіталу прийнятим ризикам; аналізу відповідності діяльності банків вимогам законодавства.

Література

1. Башлай С.В. Інструменти банківського нагляду на консолідованій основі / С.В. Башлай // Фінансовий простір : наук.-практ. журнал . – 2011. – № 3 (3). – С. 123-128.
2. Башлай С.В. Еволюція міжнародного законодавства та зарубіжний досвід нагляду на консолідованій основі / С.В. Башлай // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. тез доп. XIV Всеукр. наук.-практ. конф. (27-28.10.2011 р.). – Суми, 2011. – Т. 2. – С. 85-89.
3. Деревська О. Операційний ризик. Категорії та управління / О. Деревська // Вісник Національного банку України : журнал, Вересень 2010. – С. 42-43.
4. Дяконова І.І. Інституційна структура банківського нагляду: уроки для України / І.І. Дяконова // Банки та банківські системи країн світу. – 2008. – № 1. – С. 33-39.
5. Міщенко В. Підвищення ефективності банківського регулювання та нагляду за фінансовим сектором в Україні / В. Міщенко // Вісник Національного банку України : журнал. – 2010. – № 8. – С. 4-10.

6. Постанова від 20.06.2012 р., № 254, затверджена Правлінням Національного банку України "Про затвердження Положення про порядок регулювання діяльності банківських груп".

7. Про внесення змін до деяких законів України щодо нагляду на консолідованій основі: закон України від 19 травня 2011 року. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3>;

8. Тарасова О. Механизм консолидированного надзора за банковской деятельностью и его инструменты / Ольга Тарасова // Банковский вестник : журнал. – 2009. – № 6. – С. 30-38.

9. Finance.ua. [Electronic resource]. – Mode of access <http://news.finance.ua/ua/~2/90/all/2012/05/29>.

Могильницькая М.П., Воробец К.Б. Направления усовершенствования подходов к системе надзора за банковскими группами в Украине

Рассмотрены конкретные вопросы организации и эффективного банковского надзора на консолидированной основе, что позволяет оценить риски, возникающие у банков – участников банковской группы в проведении операций друг с другом и с внешними контрагентами группы. Обосновано, что осуществление надзора на консолидированной основе обеспечит оценку финансовых возможностей, стойкость всей банковской группы независимо от того, касаются эти риски самого банка или других участников группы и отображаются ли они в финансовой отчетности банка и связанных с ним учреждений.

Ключевые слова: асоциированная компания банковской группы, дочерняя компания, экономические инструменты, небанковские кредитные организации, нефинансовые структуры, стандарты надзора, надзор на консолидированной основе, надзорные органы.

Mogylnytska M.P., Vorobets Kh.B. Directions of improvement for approaches to supervision system on banking groups in Ukraine

Considered several specific issues of organization and effective banking supervision on a consolidated basis, that allows to assess the risks arising from banks – members of the banking group in carrying out transactions with each other and with external counterparties of a group. Grounded, that realization of supervision on the consolidated basis will provide the estimation of financial possibilities, firmness of all bank group not depending on that these risks of bank or other participants of group touch and whether they are represented in the financial reporting of bank and establishments related to him.

Keywords: associated company, banking group, subsidiary company, economic instruments, non-bank credit institutions, non-financial structure, supervisory standards, supervision on a consolidated basis, supervisory authorities.

УДК 65.014.005

Ст. викл. М.Л. Потинський, канд. екон. наук –
Тернопільський національний економічний університет

ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ МОДЕЛІ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ПОТЕНЦІАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА

Подано визначення поняття "концепція". Розглянуто основні методологічні підходи під час формування концепції стратегічного управління потенціалом підприємства. З огляду на сучасну парадигму стратегічного управління підприємством, реальні умови й особливості діяльності й стану потенціалу вітчизняних промислових підприємств, визначено основні принципи, яких необхідно дотримуватись для проектування і реалізації системи стратегічного управління потенціалом на підприємстві.

Ключові слова: підприємство, концепція, стратегічне управління потенціалом підприємства, система принципів стратегічного управління потенціалом

Вступ. Розвиток економіки України, її трансформація на ринкових засадах потребує від суб'єктів господарювання компетентних дій щодо управління